

Original Article

Legal effects of delimitation on rivers, with emphasis on navigable rivers

Mary Mirzabeigi

Ph.D. in Private Law, Islamic Azad University of Tehran Center

Citation Mary Mirzabeigi, **Legal effects of delimitation on rivers, with emphasis on navigable rivers.** *J. Law Political Stud.*, 2021, 1(2), 134-146.

<https://doi.org/10.22034/jlps.2021.1.2>

Article info:

Received: 30 May 2021

Accepted: 4 July 2021

Available Online: 4 July 2021

ID: JLPS-2110-1012

Checked for Plagiarism: Yes

Keywords:

border rivers, international law, navigable rivers, Taloug line, Hydro politics

ABSTRACT

As a prominent issue in political geography, Hydropolitics studies the role and function of water in political relations, including conflict, interaction, cooperation, competition and confrontation at all levels and scales. Various natural, climatic, economic, social and political factors play an influential role. There are two hundred and sixty-one international rivers in the world which are common between two or more countries. Principally, the existence of common water resources, particularly in navigable rivers as an economic resource, is a significant factor in border disputes between countries. The occurrence of wars and long disputes has a wide range of river tensions. Therefore, delimitation of these rivers in international law has legal effects such as declining conflicts and determining the legal status in utilizing and exploiting river resources that are regarded as the development of cooperation and connecting factor of nations and governments

آثار حقوقی تحدید حدود مرزی در رودخانه ها، با تاکید بر رودخانه های قابل

کشتیرانی

ماری میرزابیگی

دانشجوی دکتری حقوق گرایش، حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز

ارجاع ماری میرزابیگی، آثار حقوقی تحدید حدود مرزی در رودخانه ها، با تاکید بر رودخانه های قابل کشتیرانی،

نشریه حقوق و مطالعات سیاسی، دوره ۱، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰: ۱۳۴-۱۴۶.

doi <https://doi.org/10.22034/ilps.2021.1.2>

چکیده

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۹ خرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش: ۱۳ تیر ۱۴۰۰

تاریخ آنلاین شدن: ۱۳ تیر ۱۴۰۰

کد مقاله: JLPS-2110-1012

کلیدواژگان:

رودخانه های مرزی، حقوق بین الملل.

رودخانه های قابل کشتیرانی، خط

تالوگ، هیدروپلیتیک

هیدروپلیتیک به عنوان میثقی مهم در جغرافیای سیاسی، به مطالعه نقش و کارکرد آب در مناسبات سیاسی اعم از منازعه درگیری، تعامل و همکاری، رقابت و تقابل در تمام سطوح و مقیاس ها می پردازد. حوزه مباحث هیدروپلیتیکی به ویژه در مورد رودخانه های مشترک مرزی، عوامل مختلف طبیعی، اقلیمی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نقش مؤثر دارند. تعداد دوپست و شصت و یک رودخانه بین المللی در دنیا وجود دارد که بین دو یا چند کشور مشترک اند. اساساً وجود منابع آبی مشترک بخصوص در رودخانه های قابل کشتیرانی به عنوان یک منبع اقتصادی، عامل مهمی در اختلافات مرزی کشورها به حساب می آید. وقوع جنگ ها و اختلافات طولانی طیف گسترده ای از تنش های رودخانه ای را به خود اختصاص می دهند. لذا تحدید حدود مرزی این رودخانه ها در حوزه حقوق بین الملل دارای آثار حقوقی همچون کاهش مناقشات و تعیین وضعیت حقوقی در استفاده و بهره برداری از منابع رودخانه ای، همچنین توسعه همکاری و عامل پیونددهنده ملت ها و دولت ها است.

مقدمه

پیدایش و شکل گیری آبراهه های طبیعی که همان رودخانه ها هستند، متأثر از عوامل مختلفی چون شرایط آب و هوایی، زمین شناسی و جغرافیایی است. رودخانه ها در طی زمان با تغییر بستر و تحولات در حواشی مواجه اند. این مسئله بعداً زمینه ساز مشکلات جدی برای مجاورین و ساکنین حوزه، در سطح محلی و حتی بین المللی (در مورد رودخانه های مرزی) خواهد بود. از حیث بین المللی، مسئله هنگامی حادتر می شود که مرزهای طبیعی کشوری با همسایگان آن (مثل هریود، ارس، اروند، دانوب، نیل و....) به عنوان مرز آبی بین دو

در بین مناطق جهان، بدون تردید بیشترین مسائل هیدروپلیتیک را خاورمیانه دارد. در حدود ۹۰ درصد آب خاورمیانه به صورت آب مشترک فرامرزی است. جمهوری اسلامی ایران با استقرار در منطقه مهم استراتژیکی و برخوردار از چندین رود بین المللی از این حیث مستثنا نیست. ایران همواره بر سر تقسیم آب های مرزی با همسایگان خود اختلاف داشته است و بیش از ۲۵ جنگ را در طول چهارصد سال گذشته در این خصوص تجربه کرده است

۱) رودخانه مرزی که مرز بین دو کشور را تشکیل می‌دهند. مانند اروندرود (رود مرزی ایران و عراق) و رودخانه (دانوب) که مرز مشترک بین کشورهای چک اسلواکی، مجارستان، بلغارستان، رومانی، یوگسلاوی، و رومانی را تشکیل می‌دهد. و یا همچنین می‌توان از ارس رودخانه مرزی ایران با ارمنستان و آذربایجان نام برد.

۲) رودخانه‌هایی که از خاک دو یا چند کشور عبور می‌کنند به‌عنوان مثال از نیل و راین نام برد. که رودخانه نیل از کشورهای سودان، مصر، اتیوپی، اوگاندا، کنیا، تانزانیا، زئیر، بروندي، و رواندا می‌گذرد.

ب) هیدروپولیتیک

نگاهی به نقشه جغرافیای طبیعی و سیاسی جهان، حکایت از عدم تطابق مرزهای سیاسی با حوضه‌های آبریز دارد. بین ۵۰ تا ۶۰ درصد از وسعت هر یک از قاره‌ها، را حوضه‌های آبریز مشترک تشکیل می‌دهد. همچنین بیش از ۴۵ درصد سطح زمین نیز از حوضه‌های آبریز مشترک تشکیل شده است. و تعداد ۲۶۱ رودخانه بین‌المللی در دنیا، بین دو یا چند کشور مشترک است. بنابراین پرداختن به مسائل آب‌های مشترک از حساسیت و اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و برای مدیریت کردن آن‌ها، تاکنون بیش از ۳۸۰۰۰ بیابانه یا کنوانسیون و حدود ۳۰۰ معاهده بین‌المللی تدوین گردیده است. در طول تاریخ، رودخانه‌ها، محل تبادل جریان‌های سیاسی و محور تحولات مهم بوده‌اند که بر سر کسب امتیازهای آن‌ها، جنگ‌های متعددی به وقوع پیوسته است. (میرزایی، ۱۳۸۶: ۲۱)

نوع برهم‌کنش میان ملت‌ها، در بهره‌برداری از این منابع آبی مشترک، طیف گسترده‌ای از سازگاری و همکاری کامل، تا ناسازگاری و جنگ را دربرمی‌گیرد. (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۰۲)

یکی از حقوق‌دانان، هیدروپولیتیک را یکی از گرایش‌های موضوعی در ژئوپولیتیک می‌داند که به مطالعه نقش آب در مناسبات و مناقشات اجتماعات انسانی و ملت‌ها و دولت‌ها می‌پردازد، اعم از آن‌که در داخل کشورها و یا بین آن‌ها دارای

یا چند کشور باشد. در این حالت جابه‌جایی مجرا و مخصوصاً تغییر مسیر رودخانه (تا چندین کیلومتر) برای کشورهای هم‌مرز دارای پیامدهای سیاسی، امنیتی و حتی اقتصادی و اجتماعی است. امری که به‌وفور به‌تبع از مسائل مورفولوژیکی رودخانه و در پاره‌ای از موارد، در اثر فعالیت‌های انسانی (همچون ایجاد تأسیسات، سکونتگاه‌ها، برداشت شن و ماسه و...) به وقوع می‌پیوندد.

مفهوم شناسی

الف) مفهوم رودخانه بین‌المللی

نظریه بین‌المللی کردن رودخانه‌ها برای اولین بار توسط گروسوس و واتل ابراز گردید، قبل از آن کلیه رودخانه‌ها را داخلی و تحت حاکمیت سرزمین کشورهای کناره آن‌ها می‌دانستند (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۵، ۳۷۶). همچنان که قبل از کنگره وین (۱۸۱۵) نیز حاکمیت بر رودها مطلق بود و به منافع سایر دولت‌ها توجه نمی‌شد. در عهدنامه صلح ورسای ۱۹۱۹ واژه رودهای بین‌المللی برای اولین بار جایگزین واژه رودهای چند سرزمین گردید (فرشا گهر، ۱۳۶۷: ۴۵). این عهدنامه در ماده ۳۳ تعریفی از رودخانه بین‌المللی به دست داده است به‌موجب این ماده رودخانه‌ی بین‌المللی، رودخانه‌ای است که قابل کشتیرانی بوده و بیش از یک کشور را به آب آزاد مرتبط می‌نماید. رودخانه‌های بین‌المللی رودخانه‌ای است که از میان و یا از جوار سرزمین دو یا چند کشور جاری هستند و در این خصوص هر کشور حاکمیتش را بر روی قسمتی از رودخانه که از میان سرزمین او جاری است اعمال می‌کند. بر اساس این تعریف و تقسیم‌بندی از رودخانه‌های بین‌المللی، رودخانه‌های که حدها فصل بین دو یا چند کشور باشند و تحت حاکمیت انحصاری یک دولت قرار ندارند، اگرچه قابلیت کشتیرانی را هم نداشته باشند رودخانه بین‌المللی تلقی می‌گردند. (بیگم مجابی، ۱۳۵۳: ۱۷)

رودخانه‌های بین‌المللی نیز به‌نوبه‌ی خود به دودسته تقسیم می‌شوند.

ابعاد فرا کشوری و بین‌المللی باشد (کاویانی، ۱۳۸۴: ۳۳۸-۳۳۹)

باتوجه به این مسائل بررسی بحران‌های ناشی از کمبود منابع آب به صورت یکی از مباحث مورد توجه در جغرافیای سیاسی درآمده است و شاخه‌ای از علم جغرافیای سیاسی که به بررسی این موضوع می‌پردازد، هیدروپلیتیک نامیده می‌شود. به بیان دیگر از جمله زیرمجموعه‌های علم جغرافیای سیاسی است که به بررسی نقش آب در رفتارهای سیاسی با مقیاس‌های مختلف می‌پردازد. مجتهدزاده معتقد است که هیدروپلیتیک به مطالعه اثر تصمیم‌گیری‌های مربوط به استفاده از آب در شکل‌گیری‌های سیاسی در روابط میان کشورها با یکدیگر با روابط میان دولت‌ها و مردم حتی در یک کشور می‌پردازد. کمبود آب یا اجازه عبور آب از مرزهای بین‌المللی به گونه‌ای روزافزون در روابط سیاسی دولت‌ها و ملت‌های خود و روابط کشورها با یکدیگر اثر می‌گذارد. (مجتبی زاده، ۱۳۸۱، ۱۳۱)

تحدید حدود رودخانه‌های مرزی از منظر حقوق بین‌الملل اولین موردی که می‌توان در تعیین حدود مرزی مطرح گردد به کارگیری یکی از دو ساحل رودخانه به عنوان مرز بین دو کشور است. در این روش حاکمیت و کنترل بر رودخانه به یک طرف منتقل گردیده و طرف دیگر هیچ کنترلی بر حاشیه آن ندارد. مشکل دیگری که ممکن است مطرح شود درباره رودخانه‌های قابل کشتیرانی است. چنین روشی موقعیتی را ایجاد می‌کند که ممکن است در تضاد آشکار با استفاده بین‌المللی کشتیرانی آزاد باشد. از یک طرف یک دولت می‌تواند ادعا نماید که تمام رودخانه یک قلمرو ملی است به عبارتی روشن‌تر، آن یک رودخانه داخلی و ملی است به حدی که همسایه ماوراء نمی‌تواند از آن استفاده نماید و از سوی دیگر، رودخانه مزبور یک رودخانه مرزی قابل کشتیرانی است که کشتی‌های کشورهای خارجی به ویژه کشتی‌های کشور همسایه ممکن است در آن کشتیرانی کنند. (موسوی، ۱۳۸۱: ۱۰۴).

اولین موردی که می‌توان در تعیین حدود مرزی مطرح گردد به کارگیری یکی از دو ساحل رودخانه به عنوان مرز بین دو کشور است. در این روش حاکمیت و کنترل بر رودخانه به یک طرف منتقل گردیده و طرف دیگر هیچ کنترلی بر حاشیه آن ندارد. دومین قاعده تحدید حدود مرزی رودخانه‌ای خط منصف (وسط المیاه) است، این قاعده در حقوق کشورهای اروپایی از حقوق خصوصی رم سرچشمه گرفته است. خط منصف خطی است که فاصله هر نقطه‌ای از آن تا نزدیک‌ترین نقاط دو ساحل به یک اندازه باشد. بنابراین خط منصف خطی است که رودخانه را به دو قسمت مساوی تقسیم می‌نماید. این روش دارای مشکلاتی است مانند بالا و پائین رفتن یا جذر و مد آب. جذر و مد یا تغییر حجم آب، در وضعیت خط منصف تأثیر می‌گذارد. این تغییرات در وضعیت خط منصف، خصوصاً در هنگامی که ساحل رودخانه در یک سطح (ارتفاع) قرار نداشته باشد، افزایش می‌یابد. بنابراین مرز مبتنی بر خط منصف در هر زمان به خط ساحلی بستگی دارد. به عبارتی دیگر، عرض یک رودخانه بخشی به سطح آب رودخانه و بخشی به شیب سواحل آن بستگی دارد. نتیجتاً موقعیت خط منصف با تغییرات حجم آب رودخانه در فصول مختلف تغییر پیدا می‌کند. (موسوی، ۱۳۸۱: ۱۱۳).

بنابراین، در این ارتباط با سه مشکل عمده روبه‌رو هستیم:

۱. بی‌ثباتی در وضعیت مکانی خط منصف

۲. مسئله سطح آب که در آن مرحله به موجب آن خط

منصف تعیین می‌گردد

۳. عدم تساوی تقسیم یا توزیع آب بین دو کشور.

در خصوص مشکلات فوق راه‌حلی‌هایی ارائه شده است و مسئله مهم این است که تعیین گردد در چه سطحی از آب خط منصف تعیین خواهد شد. (رضوی پاشا بیگ، ۱۳۹۷: ۵۶)

سومین قاعده تحدید حدود مرزی رودخانه‌ای، خط تالوگ مرزی است که اساس تعیین آن عدالتی «ابتدائی» است، یعنی این خط آب‌های سطح رودخانه را به دو قسمت تقسیم می‌کند. اما در اکثر قریب به اتفاق رودخانه‌ها، معبری با عمق بیشتر

وجود دارد که مطمئن‌ترین و آماده‌ترین را برای کشتیرانی است و کشتیبانان در مواقع عبور از رودخانه همین معبر را در پیش می‌گیرند. اما این معبر عموماً با خط منصف متناظر نیست. و غالباً به یکی از دو ساحل بیش از دیگری نزدیک است. خط تالوگ دارای مزایا و معایبی است که عبارت است از اینکه اعمال پذیرش تالوگ در واقع دستیابی برابر کشورهای ساحلی و رودخانه به کانال یا مسیر قابل کشتیرانی است که از مزایای تالوگ برای هر دو کشور است. یا از طرف دیگر می‌توانیم بیان نماییم که بیان این مرز، اصولاً از جهات مختلف، مستقل از مسئله بالا یا پایین آمدن آب است. و به‌عنوان مزیت دیگر از تالوگ ممکن است اظهار گردد که این منطقه آخرین بخشی از رودخانه است که خشک می‌گردد و اولین قسمتی است که معمولاً از آب پر می‌شود. ضمن در نظر گرفتن تالوگ به‌عنوان خط، «سطح آب» را برای تعیین تالوگ نیز لحاظ می‌کنند که برای مثال باید «پایین‌ترین» یا «حداقل» باشد، همان‌گونه که پروتکل مربوط به تعیین حدود رودخانه مرزی بین ایران و عراق درباره «اروندرو» بیان می‌دارد که خط مرزی تالوگ است و آن بدین ترتیب تعریف می‌گردد: «خط وسط عمده‌ترین کانال قابل کشتیرانی در پایین‌ترین سطح کشتیرانی.» (موسوی، ۱۳۸۱: ۱۱۹).

روش دیگر تأسیس خط مرزی در «رودخانه این است که... مرز توسط خطوط مستقیم اختیاری تثبیت شود.» این روش در رودخانه «سنت جان»^۱ بین ایالات متحده آمریکا و کانادا کار گرفته شده است. بحث دیگری که ممکن است علیه این روش مرزی وجود داشته باشد، این است که تعیین حدود یک رودخانه با علامت‌گذاری‌های ارجاعی و مشخص در وسط یا در کنار رودخانه، نیاز به زمان، کار، وسایل و مواد زیادتر دارد تا انجام ساده چنین کاری در یک خطر مرزی خاکی. همچنین در صورت تغییر مسیر رودخانه نیاز به حفظ و نگهداری زیادتری دارد. علاوه بر این، هنگامی که نشانه‌ها در آب‌کار گذاشته می‌شود، ممکن است باعث مشکلاتی در امر

کشتیرانی شود. این روش در مرز بین نروژ و اتحاد جماهیر شوروی (سابق) در سال ۱۹۴۷ در مصب رودخانه «جاکوبسلو» در اقیانوس منجمد شمالی به کار گرفته شده است، اما در این مورد، روش مزبور تنها به طرف دریا از نقطه‌ای که تالوگ ناپدید می‌شود به‌کاررفته است. موافقت‌نامه بین نروژ و فنلاند ۱۹۳۱ در خصوص همان مصب، مرز را در طول خطوط مستقیم در جلوی رودخانه مقرر نمود. این موافقت‌نامه در سال ۱۹۴۷ به علت غیرعملی بودن کنار گذاشته شد. مزایای چنین روشی ممکن است به‌طور خلاصه در عبارات زیر ذکر گردد: این سیستمی از خطوط مستقیم است، مثل مرزهای معمول در خشکی است یا اینکه یک خط غیرقابل تغییر است. یا اینکه آن تعیین حدود یک مرز را به‌آسانی قابل رؤیت می‌سازد، جایی که محل دقیق تالوگ طبیعی یا خط منصف نمی‌تواند در یک نظر و دید اجمالی تعیین شود. قواعد و مقررات حاکم بر بهره‌برداری‌های غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی طی سالیان متمادی جامعه بین‌الملل تلاش‌های بسیاری در جهت توسعه حقوق بهره‌برداری‌های غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی به انجام داده است. که این تلاش‌ها به دو صورت قواعد و مقررات الزام‌آور و غیر الزام‌آور متبلور شده است. به‌منظور احراز وضعیت حقوقی مسائل خاص ناشی از مدیریت آبراه‌های بین‌الملل، لازم است این قواعد که وضعیت حقوقی مذکور بر آن مبتنی است، شناخته و بررسی گردد. کنوانسیون هلسینکی راجع به حفاظت و استفاده از آبراه‌های فرامرزی و دریاچه‌های بین‌المللی یکی از اولین تلاش‌های جامعه بین‌المللی در جهت تدوین حقوق استفاده‌های غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی اما در سطح منطقه‌ای است که به همت کمیسیون اقتصادی سازمان ملل متحد برای اروپا در سال ۱۹۹۲ باهدف حفظ کمیت، کیفیت و استفاده پایدار از منابع آب فرامرزی از طریق همکاری برگزار شد. این کنوانسیون شامل یکسری اسناد بین-الملل الزام‌آور برای تشویق مشارکت فرامرزی و کمک به حل مشکلات فرامرزی است. کنوانسیون مربوط به حقوق

^۱ St. John

کشور با وقوع انقلاب اسلامی در ایران پایان یافت، عراق به موجب بیانیه الجزایر و با پذیرش خط تالوگ به عنوان خط مرزی دو کشور عملاً حاکمیت ایران را بر اروندرود پذیرفته بود. در ۲۳ مرداد ۱۳۶۹، صدام حسین با ارسال نامه‌ای خطاب به اکبر هاشمی رفسنجانی رئیس‌جمهوری وقت ایران، تمام شرایط ایران را برای برقراری صلح میان دو کشور پذیرفت و بدین ترتیب مناسبات آبی دو کشور در اروندرود به عهدنامه ۱۹۷۵ بازگشت. (منازعات ایران با همسایگانش بر سر منابع آب، سایت تجارت فردا، ۹۵/۸/۷ <http://www.tejaratefarda.com>)

درواقع معاهده ۱۹۷۵ میان ایران و عراق کامل‌ترین قرارداد فی‌مابین در این مورد محسوب می‌شود که به‌طور رسمی به اختلافات مرزی و حقوقی ایران و عراق پایان داد و طرفین به‌صورت مساوی در اداره اروندرود سهیم شدند.

ب) رودخانه ارس

ارس^۲ که یونانیان آن‌ها آراکس^۳ نامیده‌اند و در مآخذ اسلامی الیاس^۴ خوانده شده است رودی است که به طول حدود ۱۰۰۰ کیلومتر و عمده‌ترین ریزابه‌های رود کورا و رود مرزی ایران با جمهوری ارمنستان و آذربایجان و رود مرزی ارمنستان با ترکیه است. این رود از ترکیه از جنوب ارز روم، نزدیک سرچشمه فرات، از کوه هزار برکه سرچشمه گرفته و در سرحد ایران مابین کوه‌های قره داغ (ایران) و قره‌باغ (آذربایجان و ارمنستان) جریان دارد. (بیگم مجابی، پیشین، ۳۲)

وسعت آن ۱۸۵ هزار کیلومتر مربع است و سه جمهوری تازه استقلال یافته آذربایجان، ارمنستان، گرجستان در حال حاضر در این سرزمین قرار دارند. ساکنان قفقاز از دیرباز با ایران و ایرانیان ارتباط داشته و پیشینه تاریخی آن‌ها با یکدیگر سخت‌گیرانه خورده است. در اوایل قفقاز متعلق به ایران بود اما در زمان جنگ اول زمینه‌ساز و جنگ دوم (ایران و روس)

بهره‌برداری‌های غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی نیویورک ۱۹۹۷ که آخرین و مهم‌ترین سند بین‌المللی در این زمینه است. در سال ۱۹۷۰، مجمع عمومی سازمان ملل مطالعه بر روی قانون مصارف غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی را به کمیسیون حقوق بین‌الملل پیشنهاد داد. اگرچه که این کنوانسیون به‌طور گسترده وابسته به مطالعات انجمن حقوق بین‌الملل به‌ویژه قوانین هلسینکی و همچنین تا حدودی وابسته به مطالعات موسسه حقوق بین‌الملل است. کنوانسیون قانون مصارف غیر کشتیرانی از آبراه‌های بین‌المللی سازمان ملل ۱۹۹۷ اولین سند قانونی جهانی الزام‌آور در ارتباط با استفاده و دیگر فعالیت‌های مربوط به آبراه‌های بین‌المللی است.

رودخانه‌های بین‌المللی مرزی

الف) اروندرود

بخش مهمی از اختلافات آبی میان ایران و عراق به اختلافات مرزی بازمی‌گردد. دو کشور ایران و عراق در مسافتی حدود ۱۳۳۶ کیلومتر دارای مرز مشترک می‌باشند که حدود ۸۴ کیلومتر از آن مرز مشترک آبی (اروندرود) است و مابقی زمینی است. دو رود دجله و فرات در شمال بصره در ناحیه‌ای به نام «القرنه» به یکدیگر می‌پیوندند و شط العرب را تشکیل می‌دهند و سپس در مسیر رودخانه، مرز بین‌المللی ایران و عراق را بانام «اروندرود» می‌شناسند. مرزهای غربی ایران حاصل معاهدات و قراردادهایی است که از سال ۱۵۵۵ م (عهدنامه آماسیه) تا ۱۹۷۵ م (اعلامیه الجزایر) میان دو کشور انعقاد یافته است. تهاجم عراق به ایران در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ و تحمیل جنگی ناخواسته به ایران، آخرین منازعه میان دو سرزمین همسایه است که با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ سازمان ملل متحد در ۲۰ ژوئیه ۱۹۸۷ م از سوی طرفین خطوط مرزی به وضعیت سابق خود ابقا شد. (جغرافیای صلح در مرز ایران و عراق، سایت

<http://article.tebyan.net/10718۸۳/۱۲/۱۹>)

انعقاد قرارداد ۱۹۷۵ الجزیره ظاهراً باعث پایان اختلافات مرزی و روابطی نسبتاً بهتر شد، اما آرامش نسبی در روابط دو

²aras

³ arakses

⁴ ar-rass

متساوی بین طرفین را فراهم می‌سازد و بنا بر دلایل موصوف به نظر می‌رسد شیوه تعیین مرز در ارس که رودخانه‌ای غیرقابل کشتیرانی است و منطبق با موازین بین‌المللی و همسو با رویه عمومی دیگر دولت‌هاست؛ چراکه اگر این روش برای تعیین مرز در خصوص آن اعمال نمی‌گردید ممکن بود با توجه به وضعیت جغرافیایی آن غیرمتناسب جلوه دهد و بعضاً موجب بی‌عدالتی می‌شد.

پ) رودخانه‌های دجله و فرات

قلمرو بین‌النهرین یا میان‌رودان تا حدودی از خود این عنوان مشخص می‌شود. بین‌النهرین بر اساس مفهوم لغوی این عنوان، سرزمین‌های واقع در محدوده رودهای دجله و فرات را شامل می‌شود. اما ظاهراً هنگامی که یونانیان و مقدونیان عصر اسکندر (۳۳۵-۳۲۳ ق.م) برای نخستین بار نام مزوپوتامیا یا مزوپوتیمیا را بر این ناحیه اطلاق کردند، این عنوان را تنها در خصوص زمین‌های رسوبی بین‌النهرین، یعنی بخش جنوبی بین‌النهرین و سرزمینی که عرب‌ها آن را «عراق» می‌خواندند، به‌کاربرده می‌شد. رودخانه دجله با ۱۹۰۰ کیلومتر طول از کوه‌های شرقی ترکیه سرچشمه گرفته و به‌سوی جنوب شرقی جریان پیدا می‌کند و ضمن تشکیل بخشی از مرز سوریه و ترکیه، وارد عراق شده و پس از پیوستن به فرات و تشکیل شط العرب به خلیج فارس می‌ریزد. مهم‌ترین شعبات رودخانه دجله عبارت‌اند از: زاب بزرگ، زاب کوچک، دیاله (سیروان) و الازیم که همه آن‌ها در عراق به دجله می‌پیوندند. زاب بزرگ از ترکیه، زاب کوچک و دیاله از ایران و الازیم از عراق سرچشمه می‌گیرند. (دشتی، ۱۳۸۴: ۷۸).

عمده‌ترین شهرهایی که در کنار دجله قرار دارند، دیار بکر در ترکیه، و موصل و بغداد در عراق می‌باشد. شعر بغداد در محل اتصال دیاله و دجله واقع شده است و بعد از بغداد کشتیرانی در مسیر آن است. در فصل بهار دبی آب این رود حدود ۵۰۰۰ مترمکعب در ثانیه است که در تابستان به ۱۵۰-

موجب خارج شدن کامل متعلقه قفقاز از حاکمیت ایران و تعیین مرز جدید با امپراطوری روسیه و شناختن رودخانه ارس به‌عنوان مرز مشترک ایران و شوروی (سابق) در شمال غربی کشورمان گردید. اساس تعیین مرز در رودخانه‌ی ارس عهدنامه ۱۸۲۸ م. ترکمانچای (برابر با رجب ۱۲۴۳ ه. ق) و پروتکل ۱۸۲۹ م. آن است. این عهدنامه در نتیجه شکست سپاهیان ایران در جنگ دوم ایران و روس در ژانویه ۱۸۲۸ با حضور نماینده سفارت انگلیس و نماینده ایران به امضا رسید. در فصل ۴ عهدنامه ترکمانچای به تعیین حدود دو کشور ایران و روسیه در ناحیه باختری دریای خزر می‌پردازد، در عهدنامه ترکمانچای خط سرحدی ایران و روسیه از محل ملتقای رود فرانسوی (پایین) تا دشت مغان تعیین می‌گردد. در روابط بین‌المللی عوارض طبیعی مانند رودخانه، که مرز بین دو کشور را تشکیل می‌دهد خود به‌تنهایی مرز محسوب نمی‌شود یک خط مرزی باید دقیقاً بر روی رودخانه مشخص گردد. اصولاً ترسیم خط مرزی به دو مرحله انجام می‌گیرد؛ (موسوی، ۱۳۸۱: ۱۳۲).

رودخانه‌ی ارس به لحاظ وضعیت جغرافیایی آن غیرقابل کشتیرانی است و رویه‌ی عمومی دولت‌ها در خصوص تعیین مرز در رودخانه‌های غیرقابل کشتیرانی انتخاب خط منصف است این شیوه به طرفین رودخانه امکان بهره‌برداری متساوی را فراهم می‌سازد هنگامی که انتخاب خط منصف و سایر روش‌های تعیین مرز در رودخانه‌های قابل کشتیرانی سبب بی‌عدالتی می‌شود به همان نسبت نیز انتخاب خط تالوگ یا سایر روش‌های تعیین مرز در رودخانه‌های غیرقابل کشتیرانی تناسب تشخیص نمی‌شود، چراکه در رودخانه‌های مرزی غیرقابل کشتیرانی، خط منصف، مرزی است که اساس آن تعیین عدالت ابتدایی است یعنی این خط آب‌های سطح رودخانه‌ای را به دو قسمت مساوی تقسیم می‌کند. (ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۵: ۹۶) خط منصف به طبع پایدارتر از خط تالوگ است. خط مرزی آشکار و مشخص است و به سهولت می‌شود آن‌ها تعیین کرد و بالاتر از این‌ها امکان استفاده

رودخانه با ۶۶۹۵ کیلومتر طول، طولانی‌ترین رود جهان بوده و میزان دبی سالانه آن در شهر آسوان در جنوب مصر حدود ۸۴ میلیارد مترمکعب است این رودخانه از به هم پیوستن دوشاخه مهم به نام‌های نیل سفید و نیل آبی تشکیل شده است. سرچشمه نیا آبی در منطقه دریاچه تانا در شمال غرب اتیوپی و سرچشمه‌های نیل سفید نیز از کوهستان‌های آفریقای شرقی و در کشور به روندی قرار دارد که به دریاچه ویکتوریا می‌ریزد. باوجوداینکه حدود ۹ درصد از مساحت حوضه نیل در کشور مصر قرار دارد و ۹۵ درصد از سرچشمه نیل در خارج از این کشور است، ولی ۹۷ درصد از بهره‌برداری آب نیل توسط مصر صورت می‌گیرد و ۹۵ درصد از جمعیت این کشور در دره نیل زندگی می‌کنند. (شو تار، ۱۳۸۶، ۷۰) از نظر اقلیمی مصر دارای بارندگی کم بوده و تمامی فعالیت‌های کشاورزی منوط به آبیاری از آب نیل و همچنین آب‌های پشت سد آسوان که دریاچه آن حدود ۴۸۰ کیلومتر طول (۳۲۰ کیلومتر در خاک مصر و ۱۶۰ کیلومتر در خاک سودان) و حدود ۶۰ کیلومتر عرض دارد، است. این دریاچه حدود ۱۶۹ میلیارد مترمکعب ظرفیت دارد و می‌تواند جریان آب دو سال نیل را ذخیره کند. همچنین ۱۲ توربین سد آسوان سالانه ۱۰ میلیارد کیلووات ساعت برق تولید می‌کنند. بیشترین مساحت حوضه نیل (۵/۶۳ درصد) در کشور سودان قرار دارد ولی این کشور دومین مصرف‌کننده مهم آب در حوضه رود نیل است. ۹۴ درصد از آب مصرفی سودان در طرح‌های آبیاری به‌ویژه کشت پنبه و نیشکر در حوضه رود نیل سفید مصرف می‌شود (از میزان باقی‌مانده نیز ۵ درصد برای مصارف انسانی و دامی و ۱ درصد نیز در صنعت مورد استفاده قرار می‌گیرد). همچنین پرورش دام در سودان به علت تقاضای فزاینده عربستان سعودی و کشورهای حاشیه خلیج فارس گسترش یافته است (عسگری، ۱۳۸۱، ۱۳۲).

نزدیک به ۵۰ درصد از آب نیل سفید در «سواد» یعنی باتلاق‌های جنوب این کشور فرو می‌رود و ناآرامی‌های جنوب این کشور مانع از اقدامات دولت مرکزی جهت تسریع

۲۰۰ مترمکعب کاهش پیدا می‌کند. میزان دبی سالانه این رود حدود ۴۸/۷ میلیارد مترمکعب است. حدود ۵۱ درصد از سرچشمه‌های دجله از ترکیه و بقیه آن از ایران و عراق و سوریه است. اولین توافق در مورد آب بین ترکیه و دیگر کشورهای حوضه دجله و فرات به سال ۱۹۲۱ برمی‌گردد که با سوریه در مورد تأمین آب شهر حلب بوده است. همچنین در سال ۱۹۸۷ و هم‌زمان با شروع عملیات آب‌بندی سد آتاتورک، ترکیه و سوریه یک موافقت‌نامه موقتی امضاء کردند که در آن ترکیه متعهد شده بود که اجازه جریان حداقل ۵۰۰ مترمکعب آب در ثانیه از رود فرات (حدود نیمی از آب فرات) را به سوریه بدهد. تنها توافق رسمی بین ترکیه و عراق در مورد آب‌های دجله و فرات در سال ۱۹۴۶ و در زمان ملک فیصل دوم پادشاه عراق امضاء شد ولی در این توافق‌نامه ساخت سد و بند بر روی رودخانه‌ها مورد اشاره قرار نگرفته است. همچنین طبق توافق‌نامه‌ای که در سال ۱۹۸۹ عراق و سوریه در مورد فرات امضاء کردند، مقرر شد که سوریه ۴۲ درصد و عراق ۵۸ درصد از آب خروجی از ترکیه را به خود اختصاص دهند. از سال ۱۹۷۴ که ترکیه و سوریه به پر کردن سدهای خود پرداخته‌اند، میزان آب جاری به عراق به میزان یک‌چهارم مقدار معمولی خود رسیده است. (میان‌آبادی، ۱۳۹۲: ۲۱۶)

ساخت سد الثوره در سوریه که جریان آب فرات را به میزان ۲۴ درصد کاهش داد موجب بروز بحران در روابط سوریه و عراق در سال ۱۹۷۷ شد و عرق نیروهای نظامی خود را به مرز سوریه فرستاد و تهدید کرد که سد را منفجر خواهد کرد ولی بحران از طریق میانجیگری روسیه و عربستان حل و فصل شد. این سه کشور عمده مصرف‌کننده آب در حوضه دجله و فرات مواضع متفاوت و متناقضی در مورد استفاده و میزان سهم خود از آب دارند.

ت) رودخانه نیل

حوضه رودخانه نیل بین ۱۱ کشور مصر؛ سودان، اتیوپی، تانزانیا، جمهوری آفریقای مرکزی، جمهوری دموکراتیک کنگو، اوگاندا، کنیا، رواندا، روندی و اریتره مشترک است. این

قرار گرفته است. این رودخانه پس از رود ولگا در زمره دومین رودخانه طولانی سراسر قاره اروپا و طولانی‌ترین رود قرار گرفته در محدوده اتحادیه اروپا است. رودخانه دانوب از شریان‌های حیات در قاره اروپا بوده و منبع مناسب آب شرب و کشاورزی و همچنین مسیر حمل‌ونقل و گشت کشتی‌های بزرگ در اروپا است. الزامات حقوقی خط تالوگ بر روی رودخانه‌های مرزی قابل کشتیرانی

الف) اصل حاکمیت سرزمینی مطلق

به موجب این اصل، آن قسمت از رود بین‌المللی که در سرزمین دو کشور جریان دارد به‌عنوان آب‌های داخلی تلقی می‌شود و دولت مذکور می‌تواند جریان آب را منحرف سازد و یا به هر صورت که ضروری بداند در رودخانه دخالت نماید. هایتن در این مورد می‌گوید:

«هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه می‌توانند جهت بهره‌برداری از آب رودخانه به‌تنهایی جریان آب رودخانه را منحرف کنند». به‌طور کلی در حال حاضر اصل حاکمیت مطلق یک کشور بر روی رودخانه توسط اندیشمندان حقوق بین‌الملل و دولت‌ها رد شده است. امروزه اصول و مقررات حقوق بین‌الملل وجود چنین حقی را که کشوری بتواند وضع طبیعی سرزمین خود را به زیان کشور دیگر تغییر دهد نفی می‌کند. به‌موجب اصول حقوق بین‌الملل هیچ کشوری نباید جریان طبیعی آب رودخانه‌ای را که برحسب طبیعت از سرزمین او به سرزمین کشور دیگر جاری است، متوقف یا منحرف سازد و نباید به‌نحوی که موجب اضرار کشور هم‌جوار گردد از آن استفاده کند یا او را از استفاده معمول از آن رودخانه در سرزمین خود بازدارد. دولت‌ها نیز در موارد مختلف با قراردادهایی که میان خود منعقد کرده‌اند، اصول مذکور را در عمل پذیرفته‌اند.

ب) اصل تمامیت ارضی مطلق یا تمامیت سرزمینی یا

تمامیت مطلق رودخانه

به موجب این اصل، دول ساحلی رودخانه‌ها موظف‌اند که اجازه دهند جریان طبیعی آب رودخانه‌ها ادامه یابد و

جریان آب به شمال می‌شود و حتی در سال ۱۹۸۳ که کانال گونگی برای تسریع جریان آب و خشکاندن باتلاق‌ها ایجاد شده بود، توسط شورشیان تخریب گردید. (کمب، ۱۳۸۳: ۱۷۲)

حدود ۱۱/۷ درصد از مساحت حوضه نیل در اتیوپی قرار داشته و سرچشمه نیل آبی در این کشور قرار دارد. اتیوپی سومین مصرف‌کننده بزرگ آب نیل است و حق ایجاد تأسیسات بر روی رودخانه‌های نیل آبی و عطبره و هرگونه استفاده مقتضی از این رودخانه‌ها را برای خود محفوظ می‌داند و در حال افزایش برداشت از آب این رودخانه است. (فغانی، ۱۳۷۸: ۸۹).

اتیوپی ۸۵ درصد از سرچشمه‌های رود نیل را در اختیار دارد و در حال حاضر قصد دارد زیرساخت‌های برق‌آبی خود را گسترش دهد که این مسئله می‌تواند جریان آب نیل را حدود ۹ درصد کاهش دهد.

ث) رودخانه دانوب

دانوب رودی است در اروپا که از جنگل سیاه در آلمان سرچشمه می‌گیرد و در ناحیه دلتای دانوب در کشور رومانی به دریای سیاه می‌ریزد.

رود دانوب با ۲۸۵۰ کیلومتر دومین رود طولانی اروپا پس از ولگا است. قرار داشتن ۱۲۰۰ کیلومتر از دانوب در رومانی، آن را تبدیل به طولی‌ترین رود در این کشور کرده است. دلتای رود دانوب در اروپا، با بیش از ۳۵۰۰ کیلومترمربع وسعت، زیست‌بوم بیش از ۳۰۰ نوع پرنده، ۱۹۰۰ گونه گیاهی و ۱۳۳ نوع ماهی است. (لحمیان، ۱۳۸۲: ۹۶)

دانوب از کشورهای رومانی؛ مجارستان؛ صربستان؛ اتریش؛ آلمان؛ بلغارستان؛ اسلواکی؛ کرواسی؛ اوکراین و مولداوی عبور می‌کند. دانوب دومین رود طولانی اروپا - پس از ولگا - است. قرار داشتن ۱۲۰۰ کیلومتر از دانوب در رومانی، آن را تبدیل به طولی‌ترین رود در این کشور کرده است. سرچشمه این رودخانه بزرگ در غرب کشور آلمان و به‌طور دقیق‌تر در حاشیه جنگل سیاه و در مجاورت کاخ پرنس فورستنبرگ

است. وی اظهار می‌دارد که هیچ‌یک از دول ساحلی رودخانه حق ندارند از آب رودخانه بدون مشورت با دول مجاور به طریقی استفاده کنند که موجب وارد آمدن خسارت به منافع قانونی دول مذکور گردد. کاراتدوری یکی دیگر از حقوقدانان معتقد است که دولت‌ها هیچ‌گونه دخالتی در پیدایش رودها نداشته‌اند و بنابراین نمی‌توانند بر آن حاکمیت مطلق داشته باشند و با تغییر مسیر آن موجبات وارد آوردن ضرر و خسارت به دول دیگر را فراهم آورند.

دیدگاه دولت‌ها در مرزهای بین‌المللی رودخانه‌ای

الف) رویه‌های قضائی داخلی

گرچه رودهایی که از دو یا چند ایالت یک کشور می‌گذرند در زمره رودهای بین‌المللی محسوب نمی‌شوند، لکن با توجه به اینکه آرای صادره از محاکم داخلی مشابه با آرای قضائی بین‌المللی است، اشاره مختصری به آرای مذکور بی‌فایده نخواهد بود به‌ویژه که این آرا در تصمیمات سازمان‌های بین‌المللی بی‌تأثیر نبوده است. در اینجا به چند رأی صادره از دادگاه عالی فدرال سوئیس، دیوان عالی ایالات متحده آمریکا و دیوان عالی آلمان اشاره خواهیم کرد. شاید یکی از نخستین آرای که در مورد انحراف آب رودخانه‌ها در کشورهای اروپایی صادره شده است مربوط به کشور سوئیس باشد.

اما در این مورد آرای صادر از دیوان عالی ایالات متحده آمریکا بسیار جالب توجه است. دعوی ایالت کانزاس علیه ایالت کلرادو که در سال ۱۹۰۱ در دیوان عالی ایالات متحده آمریکا مطرح شد، نخستین دعوی در مورد انحراف آب رودخانه‌ها در ایالات متحده آمریکا بود که در دیوان مذکور مورد رسیدگی قرار گرفت. مورد اختلاف مربوط به رودخانه آرکانزاس بود که بین دو ایالت مذکور جریان دارد. ایالت کانزاس به طرفیت ایالت کلرادو در مورد انحراف آب رودخانه آرکانزاس به دیوان عالی ایالات متحده آمریکا شکایت کرد. دادگاه در سال ۱۹۰۷ اعلام نمود که اصل تساوی حقوق و

به هیچ‌وجه حق ندارند موجبات انحراف آب رودخانه‌ها را فراهم نمایند. ماکس هوبرو اوپنهایم از طرفداران این اصل هستند. اوپنهایم در این مورد می‌نویسد: «تغییر دادن جریان آب‌های مشترک تحت اختیار یکی از دول مجاور آب نیست. زیرا این یک قاعده بین‌المللی است که هیچ دولتی نمی‌تواند وضع طبیعی کشور خود را به نحوی تغییر دهد که موجب زیان کشور مجاور گردد؛ مثلاً جریان آب رودخانه‌ای را که در کشور همسایه جریان دارد متوقف و یا منحرف نماید». (گنجی

۱۳۴۸: ۲۵۲)

ماکس هوبر نیز با اوپنهایم هم‌عقیده است و به دولت‌هایی که به اتکای حاکمیت مطلق بر سرزمین خود به منافع سایر دولت‌ها زیان وارد می‌کنند تاخته است. نظر وی هرگونه تغییر مسیر رودها که به حقوق مکتسبه دول دیگر زیان وارد نماید، غیرقانونی است.

ج) اصل مالکیت جمعی و اشتراک کشورهای ذی‌ربط در

آب‌های یک رودخانه بین‌المللی

به موجب این اصل، کشورهایی که در ساحل یک رودخانه بین‌المللی واقع شده‌اند نسبت به آن رودخانه دارای حق حاکمیت مشترک هستند. به عبارت دیگر، تمام کشورهای مذکور می‌توانند از آب رودخانه به‌طور متساوی استفاده کنند. بر اساس اصل مذکور، یک رودخانه بین‌المللی توجه به مرزهای مابین کشورها یک واحد اقتصادی محسوب می‌گردد و آب آن متعلق به تمام کشورهای ساحلی است.

د) اصل حاکمیت سرزمینی محدود یا تمامیت ارضی

محدود یا بهره‌برداری منصفانه

به موجب این اصل، حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه با توجه به وظایفی که آن‌ها طبق حقوق بین‌الملل به عهده دارند، محدود است. به عبارت دیگر، حاکمیت هر یک از کشورهای ساحلی رودخانه محدود به وارد نکردن خسارت به کشور ساحلی دیگر است. اسمیت حقوقدان انگلیسی که تحقیقات گسترده‌ای در این مورد انجام داده معتقد است که حاکمیت و صلاحیت ملل محدود به وارد نیابردن خسارت

⁵ Carathodory

به دول ساحلی دیگر شود. این انستیتو در اجلاس سال ۱۹۱۱ خود در مادرید تصریح نمود:

هیچ دولتی نمی‌تواند بدون جلب رضایت دولت دیگر و بدون کسب مجوز قانونی مخصوص و معتبر توسط شرکت‌ها یا اشخاص، تغییراتی در رودخانه به وجود آورد و یا از انجام چنین اقداماتی جلوگیری نکند و سبب وارد شدن خسارت به دولت دیگر گردد. هیچ دولتی حق ندارد به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم توسط اشخاص یا شرکت‌ها در سرزمین خود به نحوی از آب رودخانه بهره‌برداری کند که به بهره‌برداری مستقیم یا غیرمستقیم دولت‌های دیگر زیان برساند.

در اعلامیه مونته ویدئو سال ۱۹۳۳ تأکید شده که حق بهره‌برداری از آب رودخانه مشروط بر آن است که موجب وارد شدن خسارت به دولت ساحلی دیگر نشود. در این اعلامیه اضافه شده است: مسیر هیچ رودی را که موجب وارد شدن خسارت به دولتی دیگر گردد نمی‌توان بدون جلب موافقت آن دولت تغییر داد. این اعلامیه در واقع، اصل محدودیت استفاده آزاد از آب‌ها را مورد تأیید قرار داده است.

در سال ۱۹۷۲، مجمع عمومی سازمان ملل متحد حق حاکمیت دولت‌ها بر بهره‌برداری از منابع آب خودشان را تصویب کرد؛ مشروط بر این‌که به حوزه‌های فراتر از حدود صلاحیت قضایی ملی آسیب وارد نسازد (اعلامیه استکهلم) کنفرانس آب ۱۹۷۷ سازمان ملل متحد در ماردل پلاتا نیز بر همکاری بین کشورهای حوزه رودخانه بر اساس مساوات، حاکمیت و تمامیت ارضی تمامی کشورها تأکید کرده است. (ایزدی، ۱۳۷۲)

پ) رویه قضائی بین‌المللی

دیوان دائمی دادگستری بین‌المللی در مورد انشعاب آب‌های رودخانه موز در رأی مورخ ۲۸ ژوئن ۱۹۳۷ خود، مداخلاتی را که در مورد انشعاب آب‌های رودخانه مذکور بدون موافقت دولت بلژیک و هلند صورت گرفته بود، غیرقانونی اعلام کرد. رود موز از فرانسه سرچشمه می‌گیرد و پس از عبور از کشورهای هلند و بلژیک، به دریای شمال

انصاف بین دو ایالت «آن‌ها را از دخالت در جریان آب رودخانه بازمی‌دارد». این رأی در حقوق بین‌الملل به‌صورت سابقه درآمده و در موارد بسیاری توسط حقوقدانان مورد استناد قرار گرفته است.

همچنین دیوان عالی ایالات متحده آمریکا در اختلاف بین ویومینگ^۶ و کلرادو دو ایالات متحده آمریکا - در سال ۱۹۲۲ اعلام کرد:

«ادعای ایالت کلرادو مبنی بر اینکه حق دارد با توجه به اینکه یک ایالت به شمار می‌رود، بنا بر تشخیص خود و بدون توجه به زبانی که در نتیجه اعمال خود متوجه دیگران می‌شود، آب‌هایی را که در سرزمینش جاری است تغییر مسیر دهد و از آن بهره‌برداری کند، مسموع نیست». رأی مذکور در دعوی ایالات کانکتیکوت^۷ به طرفیت ماساچوست در سال ۱۹۳۰ و در بسیاری موارد دیگر مورد استناد قرار گرفته و امروزه به‌صورت یک قاعده حقوق بین‌الملل مورد پذیرش عموم واقع شده است. مسئله انحراف آب رودخانه‌ها در دیوان عالی آلمان نیز مطرح شده است. دیوان عالی آلمان در سال ۱۹۲۷ در دعوی بین ایالت ورتمبرگ^۸ بر ایالت بادن - دو ایالت از جمهوری آلمان در مورد انحرافی که در مورد جریان آب رودخانه توسط ایالت بادن صورت گرفته بود، اعلام کرد:

«دولت‌ها باید به جریان طبیعی آب تن در دهند و هر دولت ساحلی وظیفه دارد که منافع سایر دولت‌ها را مراعات نماید و به آن‌ها زبانی وارد نکند».

ب) تصمیمات متخذه در نهادها و کنفرانس‌های

بین‌المللی

انستیتوی حقوق بین‌الملل در مورد محدودیت حق حاکمیت ک شورها بر آب رودخانه‌های بین‌المللی تأکید نموده و معتقد است که هیچ دولتی نمی‌تواند بدون جلب موافقت دولت یا دولت‌هایی که در استفاده از آب رودخانه سهمیم هستند، مسیر رود را تغییر دهد و موجب وارد شدن خسارت

⁶ Wyoming

⁷ Connecticut

⁸ Wurttemberg

می‌ریزد. همچنین دیوان عالی آلمان در اختلاف مربوط به رود دانوب در رأی مورخ ۱۸ ژوئن ۱۹۲۷ خاطر نشان نمود که هیچ دولتی حق ندارد با استفاده از آب‌های یک مجرای طبیعی آب، به منافع دولت دیگر زیان و خسارت وارد سازد.

نتیجه‌گیری

آب نه تنها یک منبع حیاتی و حقی برای تمامی مردم به حساب می‌آید بلکه یک ماده رقابتی بسیار مهم در سطوح مقیاس‌های بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی و ناحیه‌ای است و سرمنشأ بسیاری از رفتارهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و ساختاری مربوط به استفاده از آب است. لذا مدیریت منابع آب، رقابت شدیدی را برای سلطه و نظارت بر منابع آبی ایجاد کرده است که تعبیر به ژئوپلیتیک آب یا هیدروپلیتیک می‌شود و نقش مؤثری در مطالعه نقش آب در مناسبات و مناقشات ملت‌ها در داخل کشورها و بین حکومت‌ها دارد. در حال حاضر یکی از منابع محتمل در منازعات و تعارضات بین‌المللی مسائل رودخانه‌های بین‌المللی، انتقال بین حوضه‌ای آب، و تعیین آن به عنوان حدود مرزی مشترک بین کشورها است.

بنابراین وابستگی‌های متقابل هیدروپلیتیک و کنش‌های متقابل آب و سیاست در درون و میان عرصه‌های جغرافیایی و به‌ویژه میان واحدهای سیاسی مستقل در چهارگوشه دنیا از کشورهای آسیای جنوب شرقی، شبه‌قاره هند و اقیانوسیه گرفته تا کشورهای منطقه خاورمیانه، شمال آفریقا، آمریکای لاتین و شمالی مصادیق باری از اشکال هیدروپلیتیک وجود دارد که به‌نوعی سیاست آب میان کشورها را رقم می‌زنند.

مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که با وجود انجام مذاکرات مختلف در خصوص حقوق بین‌المللی آب، تعریف جامع و کاملی از آن صورت نگرفته و با وجود تلاش‌های انجام‌شده برای تدوین و تصویب قوانین بین‌المللی و معاهدات، این قوانین در برخی موارد ابهامات و نواقص جدی و اساسی دارد. ناموفق بودن بسیاری از معاهدات و تفاهم‌نامه‌های بین‌المللی در خصوص بهره‌برداری از منابع آب

مشترک گواهی بر این ادعاست. هرچند شاخص‌ها و معیارهای متعددی در خصوص بهره‌برداری منصفانه و معقولانه از منابع آب مشترک تبیین و ارائه شده است اما نبود شاخص کمی مناسب برای ارزیابی این معیارهای کیفی، یکی دیگر از مشکلات قوانین و معاهدات بین‌المللی آب است.

باتوجه به ناپایداری و ناموفق بودن پیمان‌ها و معاهدات آبی در سطح بین‌المللی، می‌توان برای افزایش کارایی قوانین بین‌المللی در حوزه رودخانه‌های مرزی و پایداری قراردادهای مربوط به آن راهکارهایی را ارائه داد؛

- تدوین قوانین جامع در سطح بین‌المللی در خصوص رودخانه‌ها

- ابهام‌زدایی از قوانین و کنوانسیون‌ها و معاهدات موجود
- توجه به مدیریت یکپارچه منابع آب در حوضه‌های آبریز مشترک بین‌المللی

- در نظر گرفتن هم‌زمان منافع تمامی کشورهای ذی‌مدخل در حوزه آبریز بین‌المللی

- افزایش مشارکت مردمی و نهادهای اجتماعی در مدیریت منابع آب

- تبیین راهکارهای عملی به منظور حل تنش‌ها در مذاکرات آبی

- ایجاد مرجع و نهاد معتبر بین‌المللی قانونی برای الزام و پایبندی کشورها به معاهدات و تفاهم‌نامه‌های مشترک در حوزه رودخانه‌های مرزی.

منابع و مأخذ

۱. بیگم مجابی. صدیقه. (۱۳۵۳). «کلیاتی درباره رژیم حقوقی رودخانه‌های بین‌المللی»، پایان‌نامه دوره ارشد. تهران. مرکز مطالعات عالی و بین‌المللی دانشگاه تهران.
۲. حافظ نیا، محمدرضا، نیک‌بخت، مهدی. (۱۳۸۱). «آب و تنش‌های اجتماعی-سیاسی، مطالعه موردی گناباد»، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال هفدهم، شماره ۶۵-۶۶.
۳. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، انتشارات پژوهشکده امیرکبیر.

۴. دشتی، محمد. (۱۳۸۴). «جغرافیای تاریخی شبکه آب‌های بین‌النهرین»، مجله تاریخ پژوهان، شماره ۱
۵. رضوی پاشاییگ، مسعود. (۱۳۹۷). «آثار حقوقی تحدید حدود مرزی در رودخانه‌ها، با تأکید بر رودخانه‌های قابل کشتیرانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دماوند.
۶. شو تار، سوفی. (۱۳۸۶). شناخت و درک مفاهیم جغرافیای سیاسی، ترجمه سید حامد رضیعی، تهران: انتشارات سمت
۷. ضیائی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۸۵). حقوق بین‌الملل عمومی، تهران. گنج دانش. چاپ بیست و ششم
۸. عسگری، محمود. (۱۳۸۱). «نسبت نوین منابع آبی به اهمیت ملی»، از فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۱۶.
۹. فرشا گهر، ناصر. (۱۳۶۷). نظام حقوق رودهای بین‌المللی و/روند رود، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
۱۰. فغانی، حجت‌الله. (۱۳۷۸). ابعاد سیاسی امنیتی بحران آب در خاورمیانه عربی، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
۱۱. کاویانی، مراد. (۱۳۸۴). «مناسبات هیدورلیتیکی ایران و افغانستان»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال هشتم
۱۲. کمپ، جفری و هارکاو، رابرت. (۱۳۸۳). جغرافیای استراتژیک خاورمیانه؛ ترجمه سید مهدی حسینی متین، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
۱۳. گنجی، منوچهر. (۱۳۴۸). حقوق بین‌الملل عمومی، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۴. لحمیان، رضا. (۱۳۸۲). «آب، پیدایش و انتقال تمدن‌ها». در نشریه: اطلاع‌رسانی و کتابداری کتاب ماه هنر، شماره ۵۷ و ۵۸.
۱۵. مجتهدزاده، پیروز. (۱۳۸۱). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی؛ تهران: انتشارات سمت.
۱۶. موسوی، سید فضل‌الله. (۱۳۸۱). «بررسی تحلیلی انواع روش‌های تعیین حدود در رودخانه‌های مرزی» مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی. شماره ۵۵
۱۷. میان‌آبادی، حجت. (۱۳۹۲). «ملاحظات سیاسی و امنیتی و حقوقی در مدیریت رودخانه‌های مرزی»، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره نهم.
۱۸. میرزایی، محمدعلی. (۱۳۸۶). «کلیات رودهای مرزی با تأکید بر ارس و هیرمند»، مجله رشد آموزش جغرافیا، دوره ۲۱، شماره ۳.